

**Formulace a konkretizace principů ukládání trestů:
Zahraniční přístupy a řešení vhodná pro český právní systém**

angl. název: **Formulation and specification of sentencing principles:
Approaches across the world and those appropriate for the Czech Republic**

JUDr. Jakub Drápal, M.Phil.

Ústav státu a práva Akademie věd ČR, výzkumník
Právnická fakulta Univerzity Karlovy, doktorand
Ústavní soud ČR, asistent ústavní soudkyně

Financování: Tento článek je výsledkem badatelské činnosti podporované Grantovou agenturou ČR v rámci grantu GA ČR č. 19-15077S „Rozdíly při ukládání trestů v postkomunistických kontinentálních právních systémech“, řešený na Ústavu státu a práva Akademie věd ČR.

Abstrakt: Článek představuje jednotlivé nástroje, které jsou napříč světem přijímány pro zvýšení konzistence při ukládání trestů a pro zpřesnění principů ovládajících oblast ukládání trestů. Článek se konkrétně zabývá výhodami a nevýhodami akademické diskuze, zákonných ustanovení, jurisprudence dovozené z rozhodnutí soudů v konkrétních věcech, sjednocujícími stanovisky Nejvyššího soudu, poradami a neformálními doporučeními, informačními systémy, referenčními tresty (normálními tresty, výchozími body a předpokládanými tresty) komunikované různými způsoby (rozsudky s doporučeními, doporučeními pro státní zástupce jak navrhopat tresty či narativními nebo číselnými směrnici pro ukládání trestů), minimálními tresty a povinnými tresty. Dále článek představuje přístup truth-in-sentencing. V průběhu i na závěr článku je diskutováno, které nástroje nejvíce vyhovují českému právnímu řádu.

Summary: The article presents various mechanisms used to make sentencing more principled and consistent. Specifically it presents pros and cons of the scholarship, statutory provisions, common law of sentencing derived from decision-making of individual courts, unifying opinions of supreme courts, informal trainings and sessions, sentencing information systems, sentence orientations (normal punishments, starting points, presumptive sentences) and tools communicating them (guideline judgments, prosecutorial sentencing guidelines, narrative and numerical sentencing guidelines), mandatory minimums, and mandatory sentences. It further presents the truth-in-sentencing approach. It discusses both throughout the article and in its conclusion what measures are the most suitable for the Czech criminal justice system.

Stav ukládání trestů v České republice rozhodně není růžový. Při ukládání či navrhování trestů ve stejném případě soudci či státní zástupci uloží či navrhnou tresty tak odlišné, jako by ke každému případu náhodně přistoupila závažná přitěžující či polehčující okolnost. Rozdíly mezi těmi nejpřísnějšími a nejmírnějšími se pak počítají až v řádu stovek procent (Drápal & Šoltés, 2020). Tresty jsou špatně odůvodňované: Je-li určitá okolnost zmíněna, je uvedena jen obecně a ve většině případů není konkretizovaná, takže nelze poznat, co

se jí konkrétně myslí. Natož aby bylo rozvedeno, jaký význam je jí přikládán či aby bylo diskutováno, jak byly vyváženy jednotlivé okolnosti a tedy jak se došlo k výslednému trestu (Tomšů & Drápal, 2019). Za takových podmínek mohou odvolací soudy jen těžko sjednocovat a rozvíjet principy, které ovládají oblast ukládání trestů. Vzhledem k absenci jejich diskuze v prvostupňových rozhodnutích je nemohou kritizovat, potvrzovat či upřesňovat. Toto jsou jen ty nejvíce flagrantní problémy ukládání trestů, které byly empiricky doložené. Ukládání trestů v ČR trpí mnohými dalšími problémy, resp. je lze předpokládat (pro diskuzi mnoha z nich viz Drápal, 2018a).

Takový stav je dlouhodobě neudržitelný, jelikož neodpovídá ani požadavkům právního státu, ani tomu, jak by mělo ukládání trestů správně fungovat. Směrem, kterým se v takovém případě v minulosti ubíraly různé státy, je tzv. principiální ukládání trestů, tedy snaha o zajištění „jasného, strukturovaného a racionálního soudního rozhodnutí, které bude s pachateli zacházet stejně ... a bude předvídatelné“ (Tata, 2020, str. 15; pro podrobný rozbor tohoto principu viz Drápal, 2020c). K zlepšení nemůže dojít, pokud se nevěnuje dostatek času upřesňování principů ukládání trestů. Jak ale dosáhnout stavu, ve kterém budou principy ukládání trestů jasně formulované i aplikované za zachování dostatečné míry diskrece? Jak docílit rozumně konzistentního rozhodování a přitom umožnit řádnou individualizaci trestů?

Napříč západní civilizací byly zkoušeny různé přístupy k formulaci a konkretizaci principů ukládání trestů. V české odborné literatuře zatím jednotlivé metody nebyly ani popsány, natož aby proběhla diskuze o tom, které z nich jsou vhodné vzhledem k české právní tradici, nastavení společnosti a možnostem systému. V tomto článku se zabývám jednotlivými nástroji, které slouží k stanovení či upřesnění obecných principů ukládání trestů, přičemž představuji jejich výhody a nevýhody (je-li to možné, tak na základě empirického výzkumu), diskutuji, zda a případně v jaké podobě by bylo vhodné jejich zavedení do českého právního řádu, a odkazuji na příslušnou zahraniční literaturu, pokud by se čtenář o daném nástroji chtěl dozvědět více. Postupuji přitom od nástrojů nejméně omezujících soudcovskou diskreci po ty, které ji omezují nejvíce. V první půlce článku se zaměřuji na nástroje, které jsou v České republice v určité míře používány, ale bylo by na místě je využívat jinak, resp. lépe. Poté představuji ty, které náš právní řád nezná, přičemž detailněji rozebírám zejména ty, které odpovídají našim právním tradicím. Uvádím nicméně i ty nástroje, které by dle mého názoru neměly být do českého právního řádu zavedeny, resp. by měly být použity, až pokud by předchozí nástroje nedosáhly potřebného zlepšení. V článku se naopak nezabývám nástroji zjišťujícími všechny okolnosti ovlivňující uložení trestů či mechanismy umožňujícími řádné uložení trestu v konkrétních případech (např. navrhování trestů státními zástupci, řádnému odůvodnění či odvolacímu a dovolacímu řízení v konkrétních věcech). Těmto nástrojům se věnuji v příštím čísle Státního zastupitelství v posledním článku této série o přístupech k strukturování diskrece při ukládání trestů.

Nástroje užívané v ČR

Při úvahách o zlepšení konkrétního problematického stavu není na místě začínat s hledáním nových nástrojů. Místo toho je dobré zvážit, zda nástroje, které má systém k dispozici, jsou správně využívány, a zda by právě jejich lepší využití nemohlo vést ke zlepšení situace. Jsem přesvědčený, že stejný přístup je nutný i v České republice při úvahách o tom, jak zvýšit konzistentnost a principiálnost ukládání trestů. Mnohé nástroje, které by mohly vést k více konzistentnímu a principiálnímu ukládání trestů, totiž již dnes mají různí čeští aktéři k dispozici. Budťo je však neaplikují nebo tak činí nedostatečně.

Diskuzi o možných nástrojích začínám právě proto těmi, které jsou již dnes dostupné, přičemž rozebírám i to, v čem vnímám, že nejsou dostatečně využity. Konkrétně se jedná o dobře vedenou akademickou diskuzi, jasné zákonné principy, omezené možnosti dovozování obecných principů z konkrétních rozhodnutí Nejvyššího soudu a odvolacích soudů, potenciál sjednocujících stanovisek Nejvyššího soudu, vliv porad a neformálních doporučení a možnost zřízení informačního systému s informacemi o uložených trestech.

Akademická diskuze

Prvotním východiskem pro jakoukoli diskuzi bývá akademická diskuze. Ta disponuje – alespoň teoreticky – několika výhodami oproti justici:

- i. Akademici jsou zvyklí formulovat teoretické principy, zatímco náplní justice je rozhodovat v konkrétních věcech.
- ii. Základním aspektem společenskovedních oborů je empiricky zkoumat praxi a ověřovat teorie za použití standardizovaných metod; česká justice oproti tomu není ani mentálně ani odborně připravená zkoumat praxi společenskovedními metodami.
- iii. Vědci mohou problémy studovat výrazně více do hloubky vzhledem k jejich časovým možnostem: Formulovat teorie a zkoumat praxi je jejich pracovní náplní, kdežto justice má primárně jinou náplň práce, a nemůže se proto věnovat ani formulaci teorii ani zkoumání praxe.
- iv. Výzkumníci jsou v kontaktu s nejnovějším vývojem v zahraničí a ví tedy, které cesty byly shledané jako slepé, a které naopak vypadají nadějně.

Jakkoli je akademický diskurz nepostradatelný a musí být součástí přípravy formulace a konkretizace principů ukládání trestů, nemůže být nicméně tím hlavním (natož pak jediným) nástrojem dosahujícím těchto cílů. Jedním z důvodů je, že akademici – byť empiricky zkoumají praxi – nejsou schopni odhadnout možné nevýhody jednotlivých přístupů, a to zejména na rozdíl od praktiků, kteří každodenně ukládají tresty a dokáží si představit, jak by konkrétní přístupy či principy realizovali např. ve věcech, které aktuálně řeší. Pragmatik by řekl, že akademická diskuze ani nemůže výrazně ovlivňovat praxi: Významná část soudců či státních zástupců běžně nečte odborné akademické publikace, případně se jimi necítí nijak vázána. Články a knihy tak ovlivní jen ty, kteří sledují vědecký diskurz a kteří jsou přesvědčeni vahou argumentů. To však nestačí na výraznější vliv na praxi.

Dalším důvodem, proč je vliv akademické diskuze v českém prostředí nižší, je, že trestněprávní akademická diskuze často nevyužívá vyjmenovaných výhod: Empirický výzkum není běžný, nejnovější vývoj v zahraničí není často sledován a někdy autoři tématu nevěnují dostatečnou pozornost, např. protože nemají čas vzhledem k ostatním pracovním úvazkům v důsledku nízkých platů v akademii. Aby tedy akademické práce mohly sloužit jako podklad pro další diskuze napříč oborem, je třeba, aby se výzkumníci otázce ukládání trestů začali detailněji věnovat: Tedy aby byli v kontaktu s aktuálními zahraničními poznatky a aby empiricky zkoumali praxi standardizovanými metodami. Na základě toho budou moci formulovat teorie a vyvracet je či potvrzovat, čímž umožní, aby potřebné nápady a poznatky byly využity jinými nástroji. Akademická diskuze je tedy nezbytná pro užití jakýchkoli dalších nástrojů, ale hraje primárně usměrňující, kritizující a podpůrnou roli.

Jasné zákonné principy

Základní principy ukládání trestů musí být nevyhnutelně stanovené zákonem. Míra jejich rozpracování a podrobností je zásadní zejména v kontinentálních právních systémech. Hlavním důvodem je neexistence precedentu a častého nezasahování nejvyšších soudů do oblasti ukládání trestů.¹ Dalším je i nedůvěra postkomunistických společností k jakýmkoli vlivům výkonné moci na moc soudní; jen těžko si lze představit existenci instituce typu Komise pro stanovení principů pro ukládání trestů, která jse častější v anglosaských systémech (sentencing council či sentencing committee).

Formulovat jasné zákonné principy ukládání trestů přitom není jednoduché: Např. ve Švédsku pracovala speciální komise na úpravě ukládání trestů šest let, přičemž jejím výsledkem byl nejen návrh zákona, ale i třísvazková zpráva (Jareborg, 1995). Jedním z nejnáročnějších úkolů je formulovat principy zároveň dostatečně obecně, ale přitom natolik jasně, aby sice poskytovaly dostatečná vodítka při ukládání trestů, ale aby soudce příliš neomezovaly. Nevhodné jsou tedy jak ty úpravy, které neumožňují soudci se odchýlit tam, kde to je potřebné, tak ty, které svojí obecností či výčtem okolností bez stanovení významu jednotlivých okolností poskytují soudcům možnost rozhodnout dle svých preferencí.

Český právní řád diskreci soudce příliš nesvazuje, naopak jim poskytuje přílišné možnosti bez jasnějších vodítek, jakou cestou se vydat. Pro ilustraci rozeberu několik ustanovení, která by si dle mého názoru zasloužila jasnější formulace. Začnu tím, které neexistuje. Český trestní zákoník neobsahuje jasně stanovený účel trestu, přestože se jedná o jedno ze základních doporučení Rady Evropy i akademiků zabývajících se ukládáním trestů (Council of Europe, 1992; Roberts & von Hirsch, 1995). Jistě není vhodné účel trestu definovat příliš obecně (jako např. „ochranu společnosti“) ani pouze poskytnout výčet různých účelů trestů (odborná literatura takový přístup označuje jako tzv. polední menu, kdy si soudce vybere ten účel trestu, který mu nejvíce konvenuje, Ashworth, 1992). Zákonodárce by naopak měl sdělit, jaké účely trestů preferuje pro jaké skupiny trestných činů či pachatelů, což by poskytlo soudcům jasnější vodítka při ukládání trestů. Tuto otázku šířeji diskutuji ve své předchozí práci o individualizaci (Drápal, 2018a). Pro možnou inspiraci v poznámce pod čarou uvádím návrh akademiků (Roberts & von Hirsch, 1995), kteří definovali, jak by měla vypadat zákonná ustanovení ohledně obecného účelu ukládání trestů, která by upřednostňovala přiměřenost trestu k trestnému činu jako vedoucí účel trestu.² Jasněji stanovené účely trestu jsou přitom klíčové pro základní

¹ Byť např. v Norsku, Finsku či Estonsku Nejvyšší soud o těchto principech rozhoduje.

² Návrh byl vytvořen pro kanadský právní řád, neodpovídá tedy českým legislativním zvyklostem.

„1. Účelem uložení trestu je prosazovat spravedlnost [angl. justice] skrze ukládání férových [angl. fair] trestů pachatelům trestných činů.

2. Při stanovování trestu soud postupuje podle základního principu ukládání trestů, dle kterého by příslost trestu měla být přiměřená závažnosti trestného činu, tedy skutečné či potenciální škodlivosti jednání a míře zavinění pachatele.

3. Soud přitom bude postupovat dle následujících principů:

(a) Soud může zpřísnit či zmírnit trest v návaznosti na relevantní přitěžující a polehčující okolnosti, které by se měly vztahovat zejména ke skutečné či potenciální škodlivosti jednání nebo míře zavinění pachatele na základě zvláštních okolností trestného činu.

(b) Nebyl-li pachatel odsouzen za jiný trestný čin nedávno či pokud se od posledního odsouzení nedopustil značného počtu trestných činů, soud trest zmírní.

(c) Trest by měl být tím nejméně postihujícím z alternativ, které jsou přiměřené okolnostem případu.

(d) Trest by měl být podobný trestům uloženým ostatním pachatelům za podobné trestné činy s podobnými okolnostmi.

(e) Soud může zmírnit trest, pokud by uložení přiměřeného trestu znamenalo mimořádné utrpení pro pachatele.

nasměrování systému ukládání trestů: Jasně stanovený účel by mohl např. vyjasnit, nakolik je možné při rozhodování, zda uložit nepodmíněný trest odnětí svobody, přihlížet k závažnosti trestné činnosti.³

Za další nedostatečně jasně formulovaná ustanovení lze pokládat např. ta ustanovení trestního zákoníku, která se vztahují k mnohosti trestné činnosti, např. zohlednění trestní minulosti pachatele, § 42 písm. p). Jakkoli lze kladně hodnotit snahu zákonodárce, aby trestní minulost nebyla nahlížena stylem „pachatel má – nemá záznam“, specifikace situací, kdy se k trestní minulosti nemá přihlídnout, je v tomto ustanovení příliš obecná a neposkytuje jasnější vodítko. Podobně lze kritizovat i nový § 39 odst. 4 vypořádávající se s kumulací trestů. Jeho znění, že soud „přihlédne též k druhu a výměře trestů, které byly pachateli uloženy za jinou jeho trestnou činnost“, která není nijak doprovázena specifikací situací, kdy a v jaké míře je třeba k těmto trestům přihlídnout, je vzhledem ke komplexnosti jednotlivých variant kumulace trestů (Drápal, 2020b) příliš obecná.

Kritiku nedostatečné obecnosti těchto zákonných principů je nutné zohlednit v kontextu ostatních nástrojů, které konkrétní systém využívá. Existuje-li např. Komise pro stanovení principů pro ukládání trestů, která vydá pokyn poskytující detailnější vodítka jak posuzovat trestní minulost, je možné akceptovat zákonné znění podobné tomu českému, byť podrobnější zákonné znění by i v takovém případě bylo vhodnější. Pokud ale principy v praxi nezpřesňuje Nejvyšší soud, odvolací soudy, akademická diskuze a ani speciálně zřízený orgán (resp. žádný není zřízený), podrobnější formulace principů v zákoně je naprosto nezbytná. Jinak soudci neví, jak určité okolnosti zohlednit (v jakých situacích a jak silně), pouze ví, že jsou jedním z faktorů, které mohou hrát roli.

Dovozování obecných principů z rozhodnutí v odvolacím a dovolacím řízení

Autoři zejména ze zemí common law považují za jeden z možných nástrojů, který přispěje k více principiálnímu a konzistentnímu ukládání trestů, shrnutí rozhodnutí odvolacích a dovolacích soudů v konkrétních věcech. Takový přístup v kontinentálních systémech hraje méně významnou roli vzhledem k neexistenci závaznosti precedentu; bylo by však možné jej přirovnat ke komentáři, který může sehrát podobnou roli. Příkladem je zpracování principů vztahujících se k ukládání trestů obecně a specificky za znásilnění v Irsku (O'Malley, 2002, 2011). V České republice je však takový přístup nejen náročnější, ale ze samotné podstaty apelačního řízení se ani nemůže stát hlavním nástrojem zpřesňujícím principy ukládání trestů.

Aby prací odvolacích a dovolacího soudu vznikl ucelený systém, je nutné, aby zejména Nejvyšší soud rozhodoval o principech ukládání trestů; a to jednotně. Český Nejvyšší soud tak však nečiní (pro diskuzi zda nemůže či nechce, viz Drápal, 2018a). I

4. Nepodmíněný trest odnětí svobody může být uložen, jen pokud soud dojde k závěru, že trestný čin je dostatečně závažný. Délka nepodmíněného trestu odnětí svobody musí reflektovat míru závažnosti trestného činu.

5. V ostatních případech, kdy se nepostupuje podle odstavce 4, soud uloží alternativní trest [angl. community-based sanction]. Závažnost alternativního trestu bude také přiměřená závažnosti trestného činu, za který je ukládán, a soud bude postupovat podle obecných pravidel stanovených v odstavcích 1 až 3 tohoto paragrafu.“

³ Srov. kritéria pro uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody stanovená českým trestním zákoníkem, která jsou plně konsekvenencialistická: „zjevně nevedlo k tomu, aby pachatel vedl řádný život“ (§ 55 odst. 2), „má důvodně za to, že k působení na pachatele, aby vedl řádný život, není třeba jeho výkonu“ (§ 88 odst. 1) a obecný pokyn stanovit druh trestu vzhledem „k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu“ (§ 39 odst. 1). Co a kdy má převážet?

pokud by tak činil, tak by bylo třeba, aby byl z větší míry jednotný. Vzhledem k dobře dokumentovaným významným rozdílům mezi soudci Ústavního soudu při rozhodování o ústavních stížnostech (Chmel, 2017) je pravděpodobné, že podobné rozdíly budou existovat i mezi soudci Nejvyššího soudu. Není přitom reálné očekávat, že trestní kolegium by se pravidelně zabývalo jednotlivými principy ukládání trestů a sjednocovalo rozdílné názory senátů.

I pokud by Nejvyšší soud pravidelně a konzistentně rozhodoval o principech ukládání trestů (a stejně tak i odvolací soudy a i pokud by rozhodnutí odvolacích soudů byla dostupná), dovozování závěrů o principech ukládání trestů na základě vzorku rozhodnutí, ve kterých bylo podáno odvolání, by bylo nevhodné: Nelze předpokládat, že případy, ve kterých bylo podáno odvolání a dovolání, jsou reprezentativním vzorkem ze všech řešených případů. Obecné principy by se tak stanovovaly na základě určitým způsobem zaujatého vzorku, což by mohlo vést k formulaci principů, které by nemusely být vhodné pro celou populaci případů – případně by mnohé situace opomíjely. Na Evropském kriminologickém kongresu 2020 britský kriminolog David Hayes podobně zmínil, že mnoho obecných principů trestního práva bylo v Anglii zformulováno na základě projednávání vražd, jako nejzávažnějších trestných činů, za které byly ukládány nej přísnější tresty – a proto byly nejčastěji řešeny v apelačním řízení. Dle něj však toto způsobuje problémy, protože takto definované principy mohou být sice vhodné pro velmi závažné případy, ale nikoli pro ty méně závažné.

I pokud by rozhodnutí odvolacích soudů a Nejvyššího soudu tvořila reprezentativní vzorek ze všech případů, jejich analýza by nemohla vést k požadovanému výsledku, pokud by se soudy neřídily principy založenými na teoriích a pokud by tyto principy výslovně neformulovaly a nerozebíraly ve svých rozhodnutích. Analýza rozhodnutí, která neformuluje principy, nemůže logicky vést k formulaci principiálních přístupů. Pokud by například bez bližšího rozebrání soudy uvedly, že uložený trest je příliš mírný či příliš přísný, či jen obecně uvedly, že je „nepřiměřený“, tak to neumožní formulaci konkrétních principů. Aby tedy dovozování obecných principů z rozhodnutí v konkrétních věcech mohlo fungovat, soudci by se ve svých rozhodnutích museli vypořádávat s teoretickými principy (rozpracovávanými zejména akademiky). To se však dnes neděje.

I pokud by odvolací soudy a Nejvyšší soud formulovaly jasně principy, je otázkou, zda by to bylo dostatečné. Na rozdíl od mnoha problémů, které Nejvyšší soud či odvolací soudy řeší, uložení trestu nespočívá v binárním rozhodnutí – pro jehož sjednocení stačí jedno rozhodnutí Nejvyššího soudu –, ale v zhodnocení množství různých okolností, které se objevují v různých kombinacích. Pro pokrytí takového množství variant, které by dostatečně upřesňovaly, jak principiálně ukládat tresty, by tak bylo potřeba výrazně více rozhodnutí, než v případech, ve kterých je řešení problému binární.

Rozhodování Nejvyššího soudu a odvolacích soudů o principech ukládání trestů je nenahraditelné, zejména protože Nejvyšší soud, ale i odvolací soudy, disponují jedinečnou pozicí autority v trestním systému. Zároveň jsou tyto soudy zvyklé řešit právní otázky; mnohé otázky, na které principiální ukládání trestů potřebuje odpověď, se týkají právě vyjasnění jednotlivých právních principů. Jak jsem ukázal výše, tato rozhodnutí však nemohou být tím hlavním prostředkem pro zajištění více principiálního a konzistentního ukládání trestů a to zejména v českém kontextu. Tato rozhodnutí tak mohou buďto sloužit jako výchozí body pro další obecné uvažování – například rozhodovat ty nejpodstatnější otázky –, je však třeba vzdát se představy, že na základě rozhodovací praxe odvolacích soudů a Nejvyššího soudu v konkrétních případech budou formulované obecné principy ukládání trestů.

Pro ty, kdo s tímto závěrem stále nesouhlasí, stačí jen poukázat na současnou situaci; odvolací soudy (ale i Nejvyšší soud) měly mnoho let, kdy mohly rozhodovat tak, aby bylo možné na jejich základě vypracovat a zpřesnit principy ukládání trestů. Nestalo se tak.

Sjednocující stanoviska Nejvyššího soudu

Nejvyšší soud může v zájmu jednotného rozhodování soudů zaujmout stanovisko k rozhodovací činnosti soudů ve věcech určitého druhu; lze tak učinit v zájmu jednotného rozhodování soudů.⁴ V případě ukládání trestů je takový předpoklad jednoznačně naplněn, jelikož výzkumy opakovaně dokládají významnou míru rozdílů mezi českými soudy, soudci a státními zástupci při ukládání či navrhování trestů (Drápal, 2018b, 2020a; Drápal & Šoltés, 2020).

Zatímco v teoretickoprávní literatuře byl institut sjednocujících stanovisek kritizován,⁵ v post-komunistických kontinentálních právních systémech se jedná o takřka jediný mechanismus sjednocující soudní praxi. Byť mají sjednocující stanoviska pouze neformální vliv, vzhledem k nutnosti vždy poskytnout určitou diskreci soudcům při ukládání trestů (na tomto požadavku se odborná literatura shoduje), nezávažnost není výraznou překážkou pro využití sjednocujících stanovisek pro sjednocení principů ukládání trestů. Byť od roku 1989 sjednocující stanoviska nebyla běžně používána pro sjednocování odlišných přístupů k ukládání trestů, před rokem 1989 byly otázky ukládání trestů jejich prostřednictvím často diskutovány a kritizovány, byť úroveň této diskuze a poskytnutých vodítek pro zlepšení situace byla nízká.

Lze si představit, že sjednocující stanoviska by byla vydávána buďto k obecným okolnostem (např. pro interpretaci toho, jaký vliv by měly mít různé podoby trestní minulosti či jak by se při ukládání trestů měly zohlednit různé případy souběhu) nebo ke specifickým trestným činům, kdy by mohly sloužit jako prostředek pro zprostředkování dalších nástrojů (např. normálních trestů pro trestání krádeží, viz níže). Možností je mnoho.

Porady a neformální doporučení

Významný vliv na sjednocování či změnu praxe mohou mít i setkání praktiků, na kterých jsou diskutovány jednotlivé problémy a případně je apelováno na změnu přístupu. Tato setkání mohou nabývat nejrůznějších forem: Příkladem jsou školení na Justiční akademii, porady vedoucích státních zástupců (které byly například klíčové pro zvýšení míry ukládaných peněžitých trestů), semináře o určité problematice (např. odklonů; z podobných seminářů vzešly podněty např. pro změnu zákona) či diskuze na krajské úrovni o podmíněném propuštění a možnostech zlepšení rozhodování o něm, na kterých se v letech 2018-2019 setkali soudci, státní zástupci, vězeňská služba a další aktéři činní v oblasti podmíněného propuštění v několika krajích.

Určitou nevýhodou porad a případných neformálních doporučení je, že mohou působit netransparentně. Právní řád totiž předvídá konkrétní postupy, jak sjednocovat praxi, v českém kontextu zejména skrze sjednocující stanoviska v případě soudnictví či pokyny obecné povahy v případě státního zastupitelství. Pokud je používáno těch

⁴ § 14 odst. 3 a § 21 odst. 1 zákona o soudech a soudcích.

⁵ Např. Vojtěchem Šimíčkem či Zdeňkem Kühnem, viz Kühn (2013) či <https://jinepravo.blogspot.com/2007/05/maj-nejvy-soudy-vydvat-sjednocujc.html>.

neformálních, může být otázkou – zejména v případě soudců –, zda není zasahováno do jejich nezávislosti. V takových případech je tedy nutné velmi opatrně volit neformální prostředky, a to tak, aby soudci nebyli tlačeni do určitého postoje, ale aby byly spíše přesvědčovány věcnou argumentací za pomoci příkladů dobré praxe a analýzou té nevhodné.

Informační systémy s informacemi o ukládání trestů (sentencing information systems)

Soudci nemohou rozhodovat konzistentně, pokud neví, jak rozhodovali v obdobných případech oni sami v minulosti či jejich kolegové. Jednou z cest, jak tuto bariéru překlenout, je zřídit informační systém vyvinutý speciálně za účelem poskytování informací o ukládání trestů. Takové systémy byly zřízeny např. ve Skotsku, v Irsku či v Novém Jižním Walesu (Lovegrove, 1999; Miller, 2014; Scott, 2013; Tata, 2020, pp. 119–143), poskytování statistických údajů o ukládání trestů za různé varianty trestných činů ale považují za zásadní například i ve Finsku (Hinkkanen & Lappi-Seppälä, 2011). Jednotlivé systémy se od sebe liší jak v tom, jakým způsobem jsou do nich zadávána data, tak zobrazením těchto dat. Na přípravě některých systémů se výrazně podíleli soudci – ve Skotsku tak například soudci uvedli u 15 000 rozhodnutí, proč uložili tresty –, v jiných je kladen větší důraz na statistické informace o uložených trestech.

Základní výhodou těchto informačních systémů je, že podporují konzistentní ukládání trestů a předcházejí soudcovskému stěžování si, že neví, jak rozhodují ostatní. Nevýhodou pak je, že vyhledávání případů je nejen dobrovolné, ale může být i časově a technicky náročné. Samotné udržování systému, který by byl soudcům výrazně prospěšný, pak vyžaduje podstatné personální a finanční investice ze strany justice. Vzhledem k podpůrnému charakteru těchto informačních systémů budou pravděpodobně silným kandidátem na škrty v rozpočtu. I z těchto důvodů ne všechny informační systémy, které byly zavedeny, jsou stále v provozu.

Jednodušší verzí takových informačních systémů je sepsání „manuálu“ pro ukládání trestů a zveřejnění nepřiliš detailní databáze soudních rozhodnutí. K tomuto kroku některé státy přistoupily proto, že si uvědomují, že ukládání trestů je komplexní a nejasnou oblastí. Vypracovali tak podpůrné systémy pro soudce (a někdy i státní zástupce, obhájce, obviněné i zainteresovanou veřejnost), kde shrnují jak obecné informace o ukládání trestů, tak komentují změny zákona či podstatná soudní rozhodnutí. Jedná se tedy o určitý ekvivalent komentáře, který je volně dostupný a zpracovaný státem a který je v některých případech doplňován databází rozhodnutí, která jsou též krátce shrnuta.⁶ Z hlediska databáze rozhodnutí se tak jedná o podobný nástroj, o jehož zřízení v oblasti sexuálních trestných činů v současné době usilují např. pražští advokáti Lucie Hrdá a Daniel Bartoň.

Jediným podobným nástrojem, který je v současné době v ČR dostupný, je webová aplikace Jaktrestame.cz, která zobrazuje tresty uložené za trestné činy, přičemž si lze zvolit kombinaci spáchaného trestného činu a charakteristik pachatelů dle počtu dřívějších odsouzení, jejich věku či pohlaví. Tato aplikace vznikla ve spolupráci akademické sféry s Nejvyšším státním zastupitelstvím a Ministerstvem spravedlnosti, přičemž po diskuzích v rámci justice byla upravena tak, aby nenabízela jednoduchá čísla (např. průměr), ale umožňovala zohlednit šíři různých přístupů (zobrazen je zejména rozptyl). Pokud by se Ministerstvo spravedlnosti (konečně) rozhodlo zveřejňovat trestní rozsudky v plném znění,

⁶ Pro stát Victoria viz <https://www.judicialcollege.vic.edu.au/resources/victorian-sentencing-resources>, pro stát Nový Jižní Wales viz <https://www.judcom.nsw.gov.au/publications/benchbks/sentencing/>.

bylo by ideální tyto dvě databáze propojit. Výsledkem by mohl být informační systém umožňující jednodušeji najít skutkově podobné případy, zjistit jaké tresty byly uloženy a podívat se na plná znění takových rozhodnutí.

Nástroje užívané (zejména) v zahraničí

Většina států, které se snažily zvýšit konzistentnost a principiálnost ukládání trestů, došly k závěru, že formulování obecných principů – jak posuzovat jednotlivé okolnosti – není dostatečné. Pro dosažení více konzistentního a principiálního ukládání trestů soudci a státní zástupci potřebují referenční případy a tresty za ně uložené.⁷ S referenčním případem pak mohou porovnávat ten projednávaný případ a dle rozdílů či odlišností uložit trest více či méně odlišný od toho referenčního. Obecně jsou tyto nástroje nazývané právě jako referenční tresty (sentence orientations, Council of Europe, 1992). Konkrétně se jedná zejména o běžné tresty, výchozí body či předpokládané tresty, které jsou komunikované zejména doporučeními pro státní zástupce jak navrhnout tresty, rozsudky s vodítky či narativními nebo číselnými směrnicemi pro ukládání trestů. Nakonec některé systémy omezují diskreci soudců stanovováním minimálních či povinných trestů, které rozebírám v závěru této sekce.

Běžné tresty (normal punishments)

Například ve Finsku bylo definování referenčních trestů reakcí i na to, že finský trestní zákoník výslovně uvádí konzistentnost jako jeden ze základních principů ukládání trestů. Proto byly zavedeny tzv. běžné tresty, tedy tresty, které jsou běžně ukládány za danou trestnou činnost. Při ukládání trestů tak soudce porovná projednávaný případ s tím typickým (běžným trestným činem, normal offense) a na základě toho se více či méně odchýlí od trestu, který je ukládán za typickou variantu daného trestného činu. Aby tento systém fungoval, soudce potřebuje (a) disponovat statistickými informacemi o trestech a (b) popisem typických případů, za které se tyto tresty ukládají a (c) zjistit, které skutečnosti mohou odlišovat projednávaný případ od toho běžného (Lappi-Seppälä, 1990, pp. 124–125, 2001). Systém se přitom snaží, aby tato aplikace v konkrétním případě nebyla příliš mechanická (Hinkkanen & Lappi-Seppälä, 2011, p. 377).

Kdo a jak popíše typické případy a tresty, které jsou za ně ukládány? Běžné tresty vychází buďto z analýzy současné praxe, nebo jsou připravené soudci pro ostatní soudce v případech běžných trestů snažících se změnit způsob ukládání trestů. V druhém případě jsou představovány na seminářích pořádaných ministerstvem spravedlnosti. Z mého pohledu však při stanovování běžných trestů Finové nešli dostatečně hluboko: U trestání krádeží např. rozlišovali jen to, zda došlo k vloupání, škodu a trestní minulost, v případě řízení v opilosti jen míru alkoholu (Lappi-Seppälä, 1990, p. 127 a 129). Takto hrubé údaje mi přijdou příliš zjednodušující, resp. jsem přesvědčený, že je možné jít hlouběji při přípravě běžných případů a trestů.

Výchozí body (starting points)

Výchozí body fungují na podobném principu jako běžné tresty, tedy stanoví, jaký trest by měl být uložen v určitém případě. Neobsahují nicméně výslovný předpoklad, že takový

⁷ Takový přístup je v souladu s formulací tzv. celistvých případů, tedy neodlišováním jednotlivých principů, ale posuzování případu jako celku [whole-case stories, viz Tata (1997, 2020)].

případ je běžným. Výchozí body tedy stanovují společné východisko pro všechny, ale nepředepisují jasnou cestou, kterou se soudci a státní zástupci mají vydat při individualizaci trestu pachateli. Namísto toho poskytují více či méně jasná vodítka pro to, jak by soudci měl uvažovat o odchýlení se od výchozího bodu. Při ukládání a navrhování trestů je tak zachována silná míra diskrece, která spočívá primárně v tom, že se soudce či státní zástupce může z výchozího bodu vydat různými směry – není formálně omezen a může se od výchozího trestu výrazně vzdálit. Zároveň však všichni začínají od stejného výchozího bodu, což má zvýšit konzistentní rozhodování, stejně jako zpřesňování vodítek, na základě kterých se mají od výchozího bodu vzdalovat do různých stran.

Předpokládané tresty (presumptive sentences)

Podobným konceptem – však výrazně více svazujícím diskreci – jsou předpokládané tresty, dle kterých by byl „trest například pro běžného zloděje předurčen a soudce by se od něj mohl odchýlit pouze ve výjimečných případech, což by musel písemně odůvodnit. Toto rozhodnutí by bylo přezkoumatelné v odvolacím řízení [v 70. letech v USA nebylo běžné, že tresty mohly být přezkoumatelné v odvolacím řízení, pozn. aut.]. V případě nejprísnějšího modelu by při odvolání platila presumpce chybného odchýlení se, které by znamenalo, že trest odchylující se od tohoto předurčeného by byl shledán správným pouze, pokud by odvolací soud došel k závěru, že takový trest je odůvodněný“ (Singer, 1978, p. 402).

Podobný koncept nebyl vně Spojených států v takovéto podobě přijat. Do určité míry se mu ale blížil přístup v Novém Jižním Walesu počátkem 21. století. Pro jeho pochopení je nejdříve nutné vysvětlit způsob ukládání trestů vzhledem k možnosti podmíněného propuštění v tomto státě: Soudy zde nerozhodují jen o délce nepodmíněného trestu odnětí svobody, ale stanoví i minimální délku, po kterou musí být vykonán, dříve než může být rozhodováno o jeho podmíněném propuštění. Zákodárce pak v roce 2003 rozhodl, že by mělo být předpokládáno, že doba, po kterou nelze pachatele propustit, bude polovina trestní sazby⁸; dále byly přijaty tabulky pro závažnější případy. Australský Vrchní soud však přesto rozhodl, že se nejedná o předpokládané tresty, ale že představují pouze „legislativní rozcestník“⁹ (pro detailnější rozbor a následný vývoj viz Krasnostein & Freiberg, 2013). V České republice si nelze představit, že by byly stanoveny předpokládané tresty.

Doporučení pro státní zástupce jak navrhovat tresty (prosecutorial sentencing guidelines)

V kontinentální Evropě jsou výchozí body realizovány např. prostřednictvím nizozemských doporučení pro státní zástupce týkajících se návrhů trestů a podobných doporučení pro nizozemské soudce. Tato doporučení byla detailně popsána v jednom z předchozích čísel Státního zastupitelství (Drápal & Wingerden, 2018) a je tedy představena jen jejich základní struktura: Pro jednotlivé trestné činy jsou vypracována doporučení, která stanoví výchozí body na základě několika nejzásadnějších okolností (např. trestní minulosti či škody) a která následně naznačují, jak by se měly zohlednit další, méně zásadní, okolnosti.

Rozsudky s vodítky (guideline judgments)

⁸ § 54A odst. 2 Crime (Sentencing procedure) Act 1999 účinný od 1. 2. 2003.

⁹ Muldrock (2011) 244 CLR, 120, 132.

Potřeby sjednocovat praxi nad rámec rozhodování v konkrétních případech si zejména v zemích common law uvědomovaly zejména odvolací soudy. Vydávaly proto tzv. rozsudky s vodítky (guideline judgments), ve kterých stanovily referenční případy a tresty. Nejvíce rozvinuté byly v Anglii a Walesu, proto představím jeden z takových rozsudků, který se týká krádeže vloupáním do domácností (domestic burglary). Ve věci R. v. Saw and Others¹⁰ Odvolací soud Anglie a Walesu nejdříve představil základní východiska, tedy rekapituloval zákonné sazby, hodnoty, které jsou vloupáním do domácnosti zasaženy, a jejich význam. Následně specifikoval, jaké jsou přitěžující a polehčující okolnosti konkrétně pro případy vloupání do domácnosti. Nakonec představil několik základních scénářů této trestné činnosti a stanovil, jaké by byly přiměřené tresty v jednotlivých případech.

Toto stanovení představovalo spíše doporučení: Soudy napříč common law systémy opakovaně rozsudkům s vodítky přisuzovaly pouze pomocnou úlohu: Odvolací soud pro Severní Irsko je označil za „nikoli nařizující ... nikoli svěřací kazajku“¹¹ a Odvolací soud v Novém Jižním Walesu za služebníka a nikoli pána¹². Jejich účel nejlépe vyjádřili ve Skotsku, když jejich roli označili za pomocnou při užití diskrece, ale rozhodnutí o trestu v konkrétním případě spočívá na soudci (a nikoli na odvolacím soudu vydávajícím rozsudky s vodítky).¹³

Nevýhodou těchto rozsudků je, že byly přijímány jen pro specifické trestné činy a záleželo pouze na odvolacích soudech, zda rozsudek s vodítky přijmou či nikoli. Bylo jich tedy málo a byly přijímané nesystematicky. Nevýhodou odvolacích soudů, které je vypracovávaly, může být i to, že nemusí mít dostatek informací či analytických schopností pro vypracování dostatečných teoretických i empirických podkladů pro fundované rozhodnutí. I proto ve Viktorii Odvolací soud musí upozornit Komisi pro ukládání trestů, plánuje-li vydat či přezkoumat rozsudek s vodítky.¹⁴

Narativní směrnice pro ukládání trestů (narrative sentencing guidelines)

Pokud chce stát jasněji stanovit pravidla pro ukládání trestů, činí tak zejména skrze zásahy do hmotněprávních ustanovení. V Anglii a Walesu se takový zásah rozhodli doprovodit stanovením jasné procedury. Tyto narativní směrnice vydává britská Komise pro stanovení principů pro ukládání trestů (Sentencing Council). Zabývají se buďto ukládáním trestů za jednotlivé trestné činy nebo rozebírají obecné principy, např. ukládání trestů v případě souběhu či jakým způsobem zohlednit přiznání.¹⁵

Ke konkrétnímu trestu se dle těchto směrnic dojde v následujících krocích:

Krok 1: Určí se jedna ze tří kategorií závažnosti trestného činu na základě toho, zda byla způsobena větší škoda nebo zda je závažnější míra zavinění (ani jedno, právě jedno či obojí).

Krok 2: Pro každou kategorii závažnosti směrnice obsahuje rozpětí trestů a výchozí bod. Na základě přitěžujících a polehčujících okolností, které jsou specifikované pro každý

¹⁰ [2009] EWCA Crim. 1. Nejednalo se přitom o první rozsudek s vodítky týkající se vloupání do domácností.

¹¹ The Queen v Conrad T Doole [2010] NICA 11, s. 5-7.

¹² Murray v The Queen [2013] NSWCCA 12 [44], cit. skrze (Brown, 2019, p. 64). Pro více informací o jejich fungování v New South Walesu viz Shroff, (2003).

¹³ Jakovlev v HM Advocate [2011] HCJAC 90, 2012 JC 120 [11], citováno skrze Brown (2019, p. 65).

¹⁴ <http://www.niassembly.gov.uk/globalassets/documents/raise/publications/2011/justice/6611.pdf>, str. 30.

¹⁵ <https://www.sentencingcouncil.org.uk>, sekce „Sentencing Guidelines for use in Crown Court“, podsekce „Offences“ či „Overarching Guidelines“

trestný čin, se soudce od výchozího bodu posunuje nahoru či dolů a dospěje ke konkrétnímu trestu.

Krok 3: Zváží se jakékoli faktory, které mohou snížit trest (např. pomoc při vyšetřování)

Krok 4: Sníží se trest za doznání (existuje zde speciální směrnice)

Krok 5 a 6: Zohlední se nebezpečnost pachatele a mnohost trestné činnosti (do určité míry jsou tyto kroky specifické anglickému trestnímu systému, existují speciální směrnice)

Krok 7: Rozhodne se o škodě a o vedlejších trestech

Krok 8: Poskytne se odůvodnění

Krok 9: Zohlední se čas strávený ve vazbě

Takovýto postup výrazně neomezuje soudce z hlediska jeho diskrece – rozpětí trestů pro každou kategorii závažnosti není úzké a někdy se blíží českému pojetí stanovování trestních sazeb v rámci jednotlivých odstavců – , ale přitom činí jeho rozhodnutí transparentním. V případných diskuzích proto není na místě zaměřovat tyto narativní směrnice s číselnými směrnicemi amerického vzoru, které jsou výrazně známější.¹⁶

Číselné směrnice pro ukládání trestů (numerical sentencing guidelines)

Jedním z nejpřísnějších nástrojů z hlediska omezování soudní diskrece při ukládání trestů v minulosti představovaly číselné směrnice pro ukládání trestů. Tyto byly přijaty takřka výlučně ve Spojených státech a to jak na federální, tak na státní úrovni. V průběhu času u nich dospělo ke změnám: Např. od roku 2006 ty federální již nejsou povinné, ale poskytují pouze doporučení pro soudce.¹⁷ Níže nebudu popisovat tyto federální směrnice, jelikož jsou hodnoceny jako nevhodně konstruované a problematické, ale představím minnesotské číselné směrnice, které jsou naopak častěji chváleny.¹⁸ Mimo jiné dokládají, že i systém s číselnými směrnicemi nemusí mít ohromnou vězeňskou populaci: Minnesota má jednu z nejnižších vězeňských populací ve vztahu k počtu obyvatelstva z jednotlivých států ve Spojených státech (okolo 280 na 100.000 obyvatelstva), která je tak spíše srovnatelná s Českou republikou než se zbytkem Spojených států.

Minnesotské číselné směrnice vycházejí z několika zásad: Za prvé, nesnaží se obsáhnout všechny trestné činy, ale primárně ty častější, tedy se snaží omezit regulaci na ty případy, o kterých je možné získat dostatek informací. Naopak u těch méně častých, u těch, které se velmi liší způsobem spáchání, nebo u nových trestných činů tyto směrnice spoléhají na soudce, poskytují jim širší diskreci a vybízejí je, aby hledali podobnosti projednávaného trestného činu s některým z trestných činů, které jsou ve směrnicích popsány.

Za druhé, byť se může na první čtení zdát, že zásadní roli hraje trestní minulost, sama směrnice výslovně uvádí, že trestní minulost má hrát až druhotnou roli po závažnosti. Význam trestní minulosti směrnice také určitým způsobem omezují, přičemž např. stanoví, že ji nelze brát v potaz, je-li odsouzení či výkon trestu starší 15 let. Jistě, 15 let je hodně samo o sobě a českému čtenáři se může zdát jako příliš dlouhá doba (např. v Nizozemí se zohledňuje hlavně posledních 5 let). Lze ji ale porovnat i s některými rozhodnutími českých soudů, ve kterých zohlednily i 24 let starou trestní minulost.¹⁹

¹⁶ Pro detailní diskuzi anglických směrnic viz Ashworth & Roberts (2013).

¹⁷ United States v. Booker, 125 S. Ct. 738 (2005).

¹⁸ Pro komentář k jejich aplikaci v roce 2020 viz <https://mn.gov/msgc-stat/documents/Guidelines/2020/August2020MinnSentencingGuidelinesCommentary.pdf>.

¹⁹ Viz rozhodnutí citované v nálezu sp. zn. II. ÚS 482/18 ze dne 28. 11. 2018 (N 195/91 SbNU 411), bodu 2.

Třetím principem je, že tresty jsou pouze předpokládány, nikoli povinné. Základem číselných směrnic je určení závažnosti trestné činnosti a vypočítání celkového skóre trestní minulosti pachatele. Tyto dva údaje určí pozici v tabulce, ve které je uvedeno, v jaké sazbě by se trest měl pohybovat, a jaký trest by měl být běžně uložen, neexistují-li žádné přitěžující či polehčující okolnosti. Příkladem takové tabulky je Graf 1, který i tlustou čarou naznačuje, kdy je předpokládáno uložit nepodmíněný trest odnětí svobody a kdy nikoli.²⁰

Čtvrtým principem je pak možnost uložit trest mimo předpokládanou sazbu (angl. departure). Obecným důvodem pro to je, pokud by takový trest byl vhodnější než předpokládaný trest. Soudce přitom musí konkrétně odůvodnit, proč tak učinil, přičemž směrnice vyjmenovávají jak množství konkrétních důvodů, které se nedoporučují, tak těch, které mohou vést k uložení trestu mimo sazbu. Směrnice pak obsahují i detailnější instrukce pro ukládání trestů ve specifických případech, jako např. při ukládání trestů za pokus trestného činu.

Číselné směrnice tak představují výraznější zásah do diskrece soudce, ale ve vhodných provedeních stále zachovávají významnou míru diskrece. Možnost individualizace trestů je z významné míry zachována, jedná-li se o předpokládané tresty a nikoli o povinné (jako v případě federálních do roku 2006) a mají-li soudci širokou možnost uložit tresty mimo předpokládané rozpětí.

Graf 1: Minnesota Sentencing Guidelines, Sentencing Grid²¹

²⁰ V šedé zóně lze uložit trest nižší o 15 procent či vyšší o 20 procent, aniž by se jednalo o mimořádné snížení či zvýšení trestu. Specifické tabulky pak existují pro pachatele sexuálních a drogových trestných činů.

²¹ Minnesota Sentencing Guidelines, Effective August 1, 2020, dostupná na <https://mn.gov/msgc-stat/documents/Guidelines/2020/August2020MinnSentencingGuidelinesCommentary.pdf>, str. 81.

SEVERITY LEVEL OF CONVICTION OFFENSE (Example offenses listed in <i>italics</i>)		CRIMINAL HISTORY SCORE						
		0	1	2	3	4	5	6 or more
<i>Murder, 2nd Degree (Intentional; Drive-By-Shootings)</i>	11	306 261-367	326 278-391	346 295-415	366 312-439	386 329-463	406 346-480 ²	426 363-480 ²
<i>Murder, 2nd Degree (Unintentional)</i> <i>Murder, 3rd Degree (Depraved Mind)</i>	10	150 128-180	165 141-198	180 153-216	195 166-234	210 179-252	225 192-270	240 204-288
<i>Murder, 3rd Degree (Controlled Substances)</i> <i>Assault, 1st Degree</i>	9	86 74-103	98 84-117	110 94-132	122 104-146	134 114-160	146 125-175	158 135-189
<i>Agg. Robbery, 1st Degree</i> <i>Burglary, 1st Degree (w/ Weapon or Assault)</i>	8	48 41-57	58 50-69	68 58-81	78 67-93	88 75-105	98 84-117	108 92-129
<i>Felony DWI</i> <i>Financial Exploitation of a Vulnerable Adult</i>	7	36	42	48	54 46-64	60 51-72	66 57-79	72 62-84 ^{2, 3}
<i>Assault, 2nd Degree</i> <i>Burglary, 1st Degree (Occupied Dwelling)</i>	6	21	27	33	39 34-46	45 39-54	51 44-61	57 49-68
<i>Residential Burglary</i> <i>Simple Robbery</i>	5	18	23	28	33 29-39	38 33-45	43 37-51	48 41-57
<i>Nonresidential Burglary</i>	4	12 ¹	15	18	21	24 21-28	27 23-32	30 26-36
<i>Theft Crimes (Over \$5,000)</i>	3	12 ¹	13	15	17	19 17-22	21 18-25	23 20-27
<i>Theft Crimes (\$5,000 or less)</i> <i>Check Forgery (\$251-\$2,500)</i>	2	12 ¹	12 ¹	13	15	17	19	21 18-25
<i>Assault, 4th Degree</i> <i>Fleeing a Peace Officer</i>	1	12 ¹	12 ¹	12 ¹	13	15	17	19 17-22

¹ 12¹=One year and one day

Presumptive commitment to state imprisonment. First-degree murder has a mandatory life sentence and is excluded from the Guidelines under Minn. Stat. § 609.185. See section 2.E, for policies regarding those sentences controlled by law.

Presumptive stayed sentence; at the discretion of the court, up to one year of confinement and other non-jail sanctions can be imposed as conditions of probation. However, certain offenses in the shaded area of the Grid always carry a presumptive commitment to state prison. See sections 2.C and 2.E.

Povinné minimální tresty (mandatory minimums)

Na závěr je třeba zmínit dva nástroje, kterými některé státy výrazně omezují soudní diskreci, s deklarovaným cílem dosáhnout naplnění určitého principu, přičemž se ale tyto nástroje zdají být přehnaně omezující a naopak zamezující stanovení trestu vzhledem k okolnostem případu a poměrům pachatele. Prvním z nich jsou povinné minimální tresty, kterými některé státy reagují na rozhodnutí, která část populace a politiků označuje za přehnaně mírná. Patří mezi ně zejména trestání podle tzv. principu 3x a dost (three-strikes-laws), který spočívá v tom, že spáchá-li pachatel vybranou trestnou činnost třikrát, tak napotřetí mu je uložen extrémně přísný – v některých případech doživotní – trest. Tento princip byl po roce 1989 opakovaně navrhován KDU-ČSL, ale nikdy nebyl schválen, na rozdíl např. od Slovenska²² či Maďarska (Lévay, 2012). V určitých případech jsou povinné minimální tresty stanovované i bez ohledu na trestní minulost pachatele. Ty se odlišují od dolních hranic trestních sazeb tím, že při jejich aplikaci nelze přistoupit k

²² Srov. § 47 odst. 2 trestního zákona.

mimořádnému snížení trestu odnětí svobody v takovém rozsahu, v jakém to je možné v kontinentálních právních systémech s dolními hranicemi trestních sazeb.

Přístup k dolním sazbám – které se nejvíce blíží povinným minimálním trestům nenávazným na trestní minulost pachatele – a k možnostem uložení trestu pod jejich hranicí, se silně odlišuje napříč Evropou. V některých státech je existence dolních sazeb běžná, v jiných jsou spíše výjimečné (Kert, Slot, Vernimmen, Lehner, & Schellekens, 2015, nabízejí detailní rozbor a porovnání). Státy, které mají dolní hranice trestních sazeb, se pak odlišují v tom, jak široké možnosti uložit kratší trest než ten stanovený dolní hranicí mají. Ve Slovinsku se například nemusí jednat o „mimořádné“ snížení, jako v české úpravě, ale dostačuje, pokud by nižší trest byl vhodnější vzhledem k okolnostem.

Na konferenci Ukládání trestů a jejich výkon²³ konané v červnu 2020 na Právnické fakultě Univerzity Karlovy Nejvyšší státní zástupce Pavel Zeman zmínil, že jednou z cest, jak snížit vysoký stav vězněných osob v České republice by bylo právě snížit dolní hranice trestních sazeb. Takovou změnu – a míru snížení – by bylo třeba nejen detailně promyslet, ale bylo by třeba je doprovodit jinými nástroji, které by poskytovaly detailnější vodítka při ukládání trestů, a tím vyrovnávaly širší míru diskrece, která by byla soudcům poskytnuta.

Snížení dolních hranic se také jeví jako vhodnější mechanismus pro zabránění ukládání nepřiměřených trestů, než to, které v návaznosti na nepřiměřené tresty za krádeže v době nouzového stavu prosazoval např. Jiří Jelínek,²⁴ tedy možnost, aby se k okolnosti, která podmiňuje použití vyšší trestní sazby, mohlo přihlídnout jen tehdy, jestliže pro svou závažnost podstatně zvyšuje stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost.²⁵ Základními důvody jsou dva: Tím prvním je, že otázka nepřiměřeného trestu by se neměla řešit prostřednictvím právní kvalifikace. Trápí-li nás příliš přísné tresty, je na místě toto řešit snížením trestních sazeb a nikoli změnou právní kvalifikace, se kterou je spojena určitá trestní sazba. Druhým důvodem je, že navrhovaný přístup by pouze vedl k zvýšení rozdílů mezi soudci: Nejen, že by se soudci lišili z hlediska uloženého trestu, ale nad rámec toho by se lišili i tím, zda by případy kvalifikovali dle kvalifikované skutkové podstaty či nikoli.

Povinný trest (mandatory sentence)

Druhým nástrojem, jak extrémně omezit soudní diskreci, je možnost, která není využívána vyjma u speciálních trestných činů v některých zemích: Nutnost uložit jeden konkrétní trest. Takový nástroj vylučuje soudní diskreci a je někdy používán u nejzávažnějších trestných činů (zejména vraždy) či trestů (zejména doživotního trestu či trestu smrti). Při hodnocení těchto trestů je však třeba zohledňovat rozdíly mezi jednotlivými systémy. V případě Anglie a Walesu se sice doživotní trest odnětí svobody ukládá za vraždu, ale v praxi se velmi často nejedná o doživotí, neboť po uplynutí tzv. tarifu stanoveného soudcem může být odsouzený podmíněně propuštěn. Soudní diskrece je v takovém případě přesouvána do vykonávacího řízení: Obecně se však v systému nachází. V případě doživotního uvěznění bez možnosti podmíněného propuštění, běžného např. ve Spojených státech, pak jakákoli diskrece mizí kompletně.

Úrok stranou: Truth in Sentencing (pravdivé ukládání trestů) a výkon trestu

²³ Záznam konference je dostupný na <https://www.youtube.com/watch?v=wXG08-8b45c>.

²⁴ Záznam rozhovoru je dostupný na <https://video.aktualne.cz/dvtv/vezeni-za-kradez-peti-housek-je-to-neadekvatni-nejde-o-rabov/r~6309e8d4c06011ea9d74ac1f6b220ee8/>.

²⁵ Tedy obdobně jako v § 88 odst. 1 trestního zákona.

Při úvahách o tom, jak ukládat tresty, se nemůžeme odpoutat od toho, jakým způsobem budou tyto tresty vykonány. Trest, který je soudem uložen, je totiž pouze v některých případech reálně vykonán. Zejména v případě trestu odnětí svobody je trest běžně zkrácen podmíněným propuštěním, kdy např. odsouzený v České republice nemusí ve speciálních případech vykonat ani jednu třetinu trestu. Obzvláště soudcům se taková situace nemusí líbit proto, že fáze uložení trestu ztrácí do určité míry na významu: Proč se detailně zabývat tím, jaký trest uložit, když jeho výměru stejně určí až jiný soudce rozhodující o podmíněném propuštění? A co je to za spravedlnost, když se soudce snaží uložit trest přiměřený závažnosti, ale odsouzeného pustí po výkonu poloviny trestu odnětí svobody?

Podmíněné propuštění pak může vytvářet i nepřiměřené rozdíly z hlediska závažnosti trestné činnosti: Zejména opakovaní recidivisté, drogově závislí či pachatelé závažnějších násilných trestných činů nejsou častěji podmíněně propouštěni z důvodu obavy opakování trestné činnosti. Oproti tomu např. pachatelé hospodářské trestné činnosti či korupčních trestných činů budou propouštěni dříve, jelikož lze usuzovat, že budou nadále vést řádný život. V takovém případě může být výrazně dříve podmíněně propuštěn odsouzený, který spáchal velmi závažný trestný čin, oproti odsouzenému, který se dopustil spíše bagatelního trestného činu. Pro ilustraci může posloužit např. případ Marka Dalíka, odsouzeného za žádost o půlmiliardový úplatek k pětiletému trestu odnětí svobody a podmíněně propuštěného po dvou a půl letech. Takto vykonaný trest byl podobný jako tresty ukládané a vykonané opakovanými drobnými zloději, které jsou často podobné či delší než dva a půl roku, a to i byla-li způsobená škoda ve výši jen lehce přes 5.000 Kč (Drápal, 2020b, zmiňuje několik).

Z těchto důvodů byla např. ve Spojených státech v 80. letech výrazně omezena možnost podmíněně propouštět odsouzené, a to např. tak, že odsouzení museli vykonat minimálně 85 % uloženého trestu; tento směr byl pojmenován Truth-in-sentencing, volně přeloženo, co je uloženo, to je přibližně vykonáno. Pro podobnou reformu v tomto článku nijak nehoruji. Pouze je třeba si uvědomit, že existují souvislosti mezi uložením a výkonem trestů a že soudci při ukládání trestu berou v potaz, jakým způsobem bude vykonán. Například v Belgii, když byly stanoveny odlišné podmínky pro podmíněné propuštění pro tresty uložené do tří let a nad tři roky, soudci začali ukládat tresty v délce tří let a jednoho dne, aby zabránily automatickému podmíněnému propuštění (Beyens, 2019; Beyens, Françoise, & Scheirs, 2010). Je tedy možné, že již dnes čeští soudci ukládají tresty a spoléhají na to, že odsouzení budou dříve propuštěni. Nelze se tedy upnout jen na fázi uložení, ale řešit i otázku výkonu trestu, abychom mohli mluvit o koherentním a principiálním systému trestání. Víme-li však v České republice o ukládání trestů velmi málo, o výkonu trestů a o rozhodování soudců víme ještě méně.

Závěr: Nutnost kombinovat různé nástroje

Bylo by mylné zaměřit se jen na jeden nástroj, který by byl použit k formulaci a konkretizaci principů ukládání trestů. Každý zmíněný nástroj – a jistě i ty nové, které dosud nebyly vynalezeny – má své výhody a nevýhody, které vedou státy snažící se o konzistentní a principiální ukládání trestů k jejich kombinování. Česká republika se dosud nepříliš přesvědčivě snažila formulovat a konkretizovat principy ukládání trestů. Přístup akademiků, zákonodárce či Nejvyššího soudu nesvědčil o snaze formulovat dostatečně jasná vodítka zohledňující nejnovější teoretické poznatky. Přesto však právě tyto nástroje patří mezi ty základní a nutné pro zlepšení ukládání trestů. Doprovodné nástroje typu

shrnutí judikatury, vyvozování obecných principů z rozhodnutí u konkrétních případů a informační systém umožňující zobrazit údaje o ukládání trestů jsou prospěšné, ale nemohou předchozí nástroje nahradit.

Vhodným doplněním principů ukládání trestů je ukázat, jakým způsobem mohou být v konkrétních věcech aplikovány. Tedy na základě detailních úvah dojít k tomu, jaký trest je vhodný pro konkrétně specifikované varianty trestných činů, a tyto varianty s tresty za ně navrženými stanovit jako referenční případy a tresty (výchozí body). Od nich se následně soudci i státní zástupci mohou odrazit a výsledný trest se tak na základě principů ukládání trestů bude od toho výchozího více či méně lišit. Tyto výchozí body či běžné tresty lze komunikovat různými způsoby: Nejvhodnějšími pro české prostředí se zdají doporučení pro státní zástupce (lze si představit jejich přijetí například jako pokynů obecné povahy) či narativní směrnice pro ukládání trestů po anglickém vzoru, které by mohly být přijaty například prostřednictvím sjednocujícího stanoviska Nejvyššího soudu, což by v důsledku mohlo vést i k sjednocení procedury ukládání trestů.

V době vydání tohoto článku již budou části České republiky zasněžené. Každý, kdo někdy odklízel větší množství sněhu či sníh z delší cesty, ví, že volba správného nástroje má velký vliv na efektivitu práce i její subjektivní vnímání. Při hledání vhodných nástrojů pro odklizení sněhu – podobně jako při volbě nástrojů formulujících a konkretizujících principy ukládání trestů – si je nemusíme vyrábět sami: Mnohé již byly vyzkoušeny a jsou k dispozici. Stačí si vybrat ty, které odpovídají našim silám, prostředkům, prostředí a očekávané výšce sněhu (míře problémů řešených trestním systémem v oblasti ukládání trestů). A pustit se do práce. Chvilí to trvá, než se s nimi člověk naučí pořádně pracovat, ale stojí to za to.

Bibliografie:

- Ashworth, A. (1992). Sentencing Reform Structures. *Crime and Justice*, 16, 181–241.
- Ashworth, A., & Roberts, J. V. (Eds.). (2013). *Sentencing Guidelines: Exploring the English Model*. Oxford: Oxford University Press.
- Beyens, K. (2019). Belgian release policies, rationales and practices. *European Journal of Probation*, 11(3), 169–187.
- Beyens, K., Françoise, C., & Scheirs, V. (2010). Les juges belges face à l'(in)exécution des peines. *Déviance et Société*, 34(3), 401.
- Brown, G. (2019). Four Models of Judicial Reasoning in Sentencing. *Irish Judicial Studies Journal*, (3), 55–73.
- Chmel, J. (2017). Zpravodajové a senáty: Vliv složení senátu na rozhodování Ústavního soudu České republiky o ústavních stížnostech. *Časopis pro Právní Vědu a Praxi*, (4), 739–758.
- Council of Europe. (1992). Recommendation No. R (92) 17 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Consistency in Sentencing.
- Drápal, J. (2018a). Individualizace v České republice: Jak určujeme tresty a co to víme? *Státní Zastupitelství*, XV(1), 9–23.
- Drápal, J. (2018b). Metody měření vlivu nepodmíněného trestu odnětí svobody na recidivu (aneb přiřazujeme pachatelům tresty náhodně). *Trestní Právo*, 22(3), 20–27.
- Drápal, J. (2020a). Sentencing disparities in the Czech Republic: Empirical evidence from post-communist Europe. *European Journal of Criminology*, 17(2), 151–174.
- Drápal, J. (2020b). Ukládání trestů v případě jejich kumulace: Jak trestat pachatele, kteří spáchali další trestný čin předtím, než vykonali dříve uložené tresty. *Jurisprudence*, (2), 1–17.
- Drápal, J. (2020c). Základní přístupy k ukládání trestů. *Státní Zastupitelství*, (5).
- Drápal, J., & Šoltés, M. (2020). Rozdíly v ukládání a navrhování trestů: Výsledky dvou experimentů. In T. Gřivna & H. Šimánová (Eds.), *Pocta Marii Vanduchové*. Praha: Wolters Kluwer.
- Drápal, J., & Wingerden, S. G. C. van. (2018). Doporučení pro státní zástupce jak navrhopvat tresty: Je možné se inspirovat z nizozemské úpravy? *Státní Zastupitelství*, 15(6), 9–14.
- Hinkkanen, V., & Lappi-Seppälä, T. (2011). Sentencing theory, policy and research in the Nordic countries. *Crime and Justice*, 40(1), 349–404.

- Jareborg, N. (1995). The Swedish Sentencing Reform. In C. Clarkson & R. Morgan (Eds.), *The Politics of Sentencing Reform* (pp. 95–123). Oxford: Clarendon Press.
- Kert, R., Slot, B., Vernimmen, G., Lehner, A., & Schellekens, J. (2015). *Study on minimum sanctions in the EU Member States*. <https://doi.org/10.2838/596957>
- Krasnostein, S., & Freiberg, A. (2013). Pursuing consistency in an individualistic sentencing framework: If you know where you're going, how do you know when you've got there? *Law and Contemporary Problems*, 76(1), 265–288.
- Kühn, Z. (2013). Role judikatury v českém právu. In M. Bobek & Z. Kühn (Eds.), *Judikatura a právní argumentace* (2., pp. 101–146). Praha: Auditorium.
- Lappi-Seppälä, T. (1990). Sentencing theory in practice: Implementing the notion of normal punishments in Finland. In N. Bishop (Ed.), *Scandinavian Criminal Policy and Criminology 1986-1990* (pp. 123–135). Scandinavian Research Council for Criminology.
- Lappi-Seppälä, T. (2001). Sentencing and Punishment in Finland. In M. Tonry & R. S. Frase (Eds.), *Sentencing and Sanctions in Western Countries* (pp. 92–150). Oxford: Oxford University Press.
- Lévay, M. (2012). Penal Policy, Crime and Political Change. In A. Šelih & A. Završnik (Eds.), *Crime and Transition in Central and Eastern Europe* (pp. 117–153). New York: Springer.
- Lovegrove, A. (1999). Statistical information systems as a means to consistency and rationality in sentencing. *International Journal of Law and Information Technology*, 7(1), 31–72.
- Miller, M. L. (2014). Sentencing Reform “Reform” through Sentencing Information Systems. In M. Tonry (Ed.), *The Future of Imprisonment* (pp. 121–156). New York: Oxford University Press.
- O'Malley, T. (2002). Principled discretion: Towards the development of a sentencing canon. *Bar Review*. (Jan/Feb), 135–159.
- O'Malley, T. (2011). *Sentencing - Towards a Coherent System*. Dublin: Round Hall.
- Roberts, J. V., & von Hirsch, A. (1995). Statutory Sentencing Reform: The Purpose and Principles of Sentencing. *Criminal Law Quarterly*, 37(2), 220–242.
- Scott, R. W. (2013). The Skeptic's Guide to Information Sharing at Sentencing. *Utah Law Review*, (1), 345–408.
- Shroff, D. (2003). The Future Of Guideline Judgments. *Current Issues in Criminal Justice*, 14(3), 316–323.

- Singer, R. (1978). In Favor of “Presumptive Sentences” Set by a Sentencing Commission. *Crime & Delinquency*, 24(4), 401–427.
- Tata, C. (1997). Conceptions and Representations of the Sentencing Decision Process. *Journal of Law and Society*, 24(3), 395–420.
- Tata, C. (2020). *Sentencing: A Social Process*. London: Palgrave Macmillan.
- Tomšů, K., & Drápal, J. (2019). Odůvodňování trestů: Empirická studie rozhodnutí okresních soudů. *Státní Zastupitelství*, (6), 9–21.